

Araştırma Makalesi / Research Article

GÖZDEN KAÇMIŞ TEFRIKA BİR MİZAH SÖZLÜĞÜ: LÜGÂT-I CEDÎDE

Harun TUNCER¹

Öz

Düşünceleri şahsiyata varmadan şaka ve nüktelerle süslemek suretiyle sözlü yahut yazılı olarak ifade etmeye mizah denir. Osmanlı toplumu içinse mizah, sözlü anlatı sanatlarının en temel unsurlarından biriydi. Osmanlı kültür hayatında Tanzimat'a kadar neredeyse bütün yazılı mizahî ürünler manzumdu; ama Tanzimat'la beraber durum değişti. Bilahare Sultan II. Abdülhamid döneminin başlarında mizah dergileri sıkı bir sansüre uğrasa da tahttan indirilişinin ardından piyasaya onlarca mizah dergisi çıktı; bunlardan biri de *Hayal-i Cedîd*'di. Bu makalede, *Hayal-i Cedîd* gazetesinin uzun süre devam eden bölümlerinden biri olan *Lügât-ı Cedîde* başlıklı "yeni sözcükler" kısmını önceki benzerleriyle karşılaştırmak, dönemim sosyal ve siyasî atmosferine dair ne söylediğini tahlile çalışmak ve içeriğini bugünün okuruna tanıtmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Hayal-i Cedid*, *Lügât-ı Cedîde*, Mizah, Sultan II. Abdülhamid, Ebussüreyya Sami Bey.

AN UNNOTICED SERIALISED SATIRICAL GLOSSARY: LÜGÂT-I CEDÎDE

Abstract

Satire is to express one's feelings either oral or written in a way decorated with jokes and humour. Though it seemingly aims at making people laugh, it is the very mission of satire to criticize the troubles in any class of the society, the malfunctioning and unbecoming actions witnessed, and thus to correct them. As for the Ottoman society, satire was one of the main figures of speech. Although there was a strict censorship during the early period of Sultan Abdulhamid's reign in terms of satirical magazines and papers, there was a boost of publications following the dethronement of the sultan. One of those was *Hayal-i Cedid* of Mehmed Rauf and Ebussüreyya Sami Bey. This article aims at introducing a serialized satirical glossary (in the given magazine) titled "*Lügât-ı Cedide*" and gives the transcribed version of the serial along with an evaluation of the content.

Keywords: *Hayal-i Cedid*, *Lügât-ı Cedide*, Satire, Sultan Abdulhamid II, Ebussüreyya Sami Bey.

¹ Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, benharunt@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8810-0310

Başvuru Tarihi (Received): 02.05.2021 **Kabul Tarihi** (Accepted): 29.07.2021

Giriş

Mizah, düşünceleri şaka ve nüktelerle süsleyerek anlatan sözlü ya da yazılı bir ifade biçimidir. Zaman içinde kelime, daha ağır türleri de içine alan bir terim haline gelmiştir. Mizahın temel hedefi şüphesiz güldürmektir; fakat çok defa güldürmenin ardında fert ve toplumdaki aksaklıkları, çirkinlikleri eleştirme ve iğneleme, ayrıca düzeltme amaçları da gizlidir. Mizah kin ve intikam duygusundan beslenmez ve onda muhatabını küçük düşürme gayesi yoktur. Mizaha oranla daha ağır şekil ve tezahürleri olan istihzada ise amaç, üstü örtülü ve iğneleyici bir alaydır.

Mizah kamu zekâsının mahsulüdür; bir nevi savunma aracıdır, gülünç hikâyeye ve fıkraların en az saldırgan olan biçimiyle icra edilir. Hislerle değil, zekâyla yapılır (Mustafa Şekib, 1337: 45). Mizah, özünde taşıdığı şaka unsuru sayesinde duygu patlamasının önünü alır, bir tür sosyal supap gibidir. Gerçeklerin sebep olduğu acılara boyun eğmeyen mizah, “zulme dayanan yönetimlere karşı aşağı tabakalardan gelen bir direniş” (Fenoglio & Georgeon, 2000: 8-9) biçimidir. Mizahın kaynağı, ifadenin katı sınırlarının kelime oyunu ve sözlü şaka türleriyle aşılmasından doğan komikliklerdir (Durmuş, 2005: 205). Bu anlamda mizahın hicivle iç içe olduğu, zaman zaman karıştırıldığı vakidir.

Hiciv de bir tür komikliklerdir; fakat acıdır ve acıtıcıdır. Hiciv yazarının (heccâv) amacı toplum veya kurumlardaki aksaklıkları, haksızlıkları, çarpıklıkları, insanın hoş gitmeyen yönlerini alaya alarak yermektir. Hicvin oluşması için mizah, mübalağa ve kötüleme unsurlarının aynı hedefe yönelmesi gerekir. Bundan dolayı hiciv ve mizah birbirine karışabilir. İkisi arasındaki en önemli fark, mizahta sadece güldürme amacının olmasına ve tamamen uydurulmuş olaylara (kurgu) dayanabilmesine karşılık hicvin az veya çok gerçeği yansıtmasıdır. Mizahta genel konular işlendiği halde hicivde sosyal bir konu veya toplumu ilgilendiren bir mesele yahut çoğunluğun tanıdığı gerçek kişilerin hedef alınması (Okay, 1998: 447) esastır.

Mizahta temel çatı, iyiyle kötünün savaşıdır. Kötünün baskın gelmeye yüz tuttuğu devirlerde baş gösterir. Mizah “şeytanî bir sanattır ve medeniyetin hissizleşip çok ahlaksızlaştığı zamanlarda türeyen zehirli bir ısırgandır” (Mustafa Şekib, 1337: 45). Kötü, dille karikatürleştirilir ve gülünç hale sokulur. Böylece onu eleştirmek kolaylaşır ve eleştiri yoluyla mesaj da verilmiş olur (Kortantamer, 2007: 69). İyi ve ahlakî olanın galip gelmesi için kötü, “ısırganlarla haşlanır”.

Mizahın hem ferdî hem de sosyal tarafları vardır. Mizahın tetiklediği sağlıklı bir gülüşün fizyolojik faydalarının da olduğu doğrudur. Endişe azalır, korku, öfke, depresyon unutulur; fizikî ağrılar neredeyse diner. Birey güldüğünde toplum da gevşer ve rahatlar (Kortantamer, 2007: 67-68). Mizah hoşgörüyü ikliminde oluşur ve oluştuğu iklimde hoşgörü alanını genişletir. Denilebilir ki mizahın birbirini besleyen iki temel fonksiyonu vardır; mizahı yapan taraf toplumun karşı karşıya olduğu sıkıntıları ona güldürücü bir dille aktarır ve ilgili konularda bilinçlenmesini sağlar. Öte yandan mizaha muhatap olan pasif seyirci/okuyucuysa bu güldürerek gösteren/yeren üslup sayesinde karşılaştığı sıkıntı ve tasalarla daha rahat başa çıkabilir.

Mizah temel motifleri ve amacı bakımından şu şekilde ayrıştırılabilir: 1- gülüp eğlenmeyi ya da şahsen rahatlamayı amaçlamak, 2- bir fikri ifade etmek, aydınlatmayı hedeflemek ya da 3- aşağılama, küçültme peşinde olmak (Bilgin, 2003: 243).

1. Osmanlılarda Mizah

Osmanlı toplumundaysa mizah sözlü anlatı sanatlarının en temel unsurlarından biriydi. İslam inanç ve geleneklerinin hâkim olduğu Osmanlı sahasında mizah en azından teoride insan onurunu aşağılayıcı bir biçimde değil, daha zarif, hoş, ölçülü ve yerinde olmalıydı. Bir nevi kavramlar sözlüğü mahiyetindeki eserinde dönemin önde gelen kültür adamlarından Ahmed Rıfat Bey (Özcan, 1989: 130-131) mizahın “ifrat ve tezyîften ârî ve dâire-i edepte câri” olması durumunda “kötü” kabul edilemeyeceğini belirtiyordu. Hatta rivayet edildiğine göre Hazreti Peygamber de mizah yapardı, fakat asla hakikatten ayrılmazdı. Mizaha tevessül edişinin sebebi de kendisini her

anlamda taklit eden ümmetinin “beşâset-i vechi” yani “güleryüzlülüğü” (Ahmed Rifat, 1309: 306-307) bırakmaması içindi.

İslam mizah anlayışının bir uzantısı olan Osmanlı mizah algısında da şahsiyat üzerinden mizah yapmak esasen hoş görülüyordu. “Kişileri değil, olayları ve eylemleri” hedef almak tavsiye ediliyordu. Fakat teorideki bu kabule ve aktarılan rivayetlere rağmen Osmanlı döneminde ortaya konulan mizah ürünlerine bakıldığında pratiğin teoriyle pek de uyuşmadığı görülür (Kılıç, 2012: 1743). Nitekim Osmanlılar döneminde yazılan hicviyeler bir yana son asırda yayınlanan *Letâif* kitaplarında söz konusu tezadı gösteren bir hayli örnek bulunabilir.

Türk toplumunun sözlü mizah geleneği yanında Tanzimat’ın ardından gelişen süreçte basın yoluyla da yazılı mizah topluma arz edilmeye başlanmıştı. Gazeteler şüphesiz dönem entelektüellerinin toplumla temas ettiği, onların nabzının tutulduğu ve zaman zaman onların yönlendirildiği araçlardı (Celep, 2009: 10). Cepteki metellekle bile satın alınabilecek kadar ucuz oluşları, içeriklerinin günü birlik ve hızlı tüketime müsait bulunuşu okur-yazar kitlelerin kitaptan daha çok gazeteyi tercih etmesini anlaşılır kılıyordu. Osmanlı toplumu içerisinde gazete/dergi yoluyla ilk mizahi ürünleri verenler Ermeniler ve Rumlar olmuş, ardından Türk/Müslüman edebiyat adamları da bu kapsamda ürünler vermeye başlamıştı (Subaşı & Çaylı, 2017: 93-94).

Mizah Osmanlı basını ve kamuoyu için bir nevi tahliye borusuydu. Doğu toplumuna göre mizah “şakacı bir güleryüz, [ama] aynı zamanda nüfuzlu bir kuvvet[ti]. Bu kuvvetinden dolayı zaman ona evvela içtimaî, sonra sonra da siyâsî vazifeler yüklemişti” (Yücebaş, t.y.: 5). Siyâsî ve idarî anlamda sık sık kısıtlamalara maruz kalan gazeteci entelektüel zümre, söyleyeceklerini “güldürü”nün ardına saklanarak ifade ediyor, mizahı bir kalkan olarak kullanıyordu. Bu anlamda Ebuzziya Tefvik Bey’in Teodor Kasap tarafından çıkarılan *Diyojen* hakkında söyledikleri bir dönemin panoramasını vermesi bakımında kayda değerdir: “*Diyojen* sayesinde fikirlerimizi yayabildik. Ciddi bir şekilde söyleyemeyeceklerimizi mizahî bir üslupla yazabiliyorduk” (Ebuzziya Tefvik, 1973: 185).

Öte yandan gazetelerde tercih edilen bir edebi sanat olarak mizahın manidar bir işlevi vardı. Esas işlevlerinden birisi, bin bir çeşit yolla sosyal hayatın zorluklarına, bunlardan kaynaklanan acılara karşı koymak; buna yardımcı olmaktı. Bunun yanı sıra salt eleştirmek ve eleştirirken güldürmek ferahlatmak amacı yoktu mizahın; aynı zamanda toplumun aydınlatılması, eğitilmesi, siyâsî, sosyal ve kültürel anlamda terbiyesi için de bir araçtı. Bu şekilde fonksiyonel bir işlev de üstlenen mizah zaman zaman sözlük biçiminde boy gösterebiliyordu.

2. Mizahî Sözlükçülüğün Dünyadaki İlk Örnekleri

“Bir dile ait söz varlığını -genelde alfabetik bir düzen içerisinde- anlamları ve onlara dair diğer bilgilerle birlikte veren bir başvuru eseri” (Downey, 1976: D-159) olan sözlükler, alfabetik sıralamaya uygun olarak tasnif edilebildiği gibi, konu ve yöntem açısından farklı biçimlerde de düzenlenebilir. Ayrıca “bir veya birden fazla dilin söz varlığını ele almaları”, “alfabetik sıradan hareketle hazırlanıp hazırlanmamaları” ve “ele alınan söz varlığının niteliği” (Aksan, 1982: 77-78) gibi farklı kıstaslardan hareketle de sınıflandırma yapmak mümkündür. Ele alınan söz varlığının niteliğine göre oluşturulmuş sözlükler arasına “mizah sözlükleri” (Kutlar, 2009: 402) de dâhil edilebilir.

Fikirleri var eden araçlar kelimelerdir; toplumun anlam dünyası ve yaşantısını onlar şekillendirir. Bu anlamda kimi kavram ve nesnelere karşılıyan kelimeler toplumun zihin dünyasına yerleşerek toplum nazarında makbul kabul edilirler. Kuru kalabalıkların makbulü olan şeylerse Nicholas Chamfort’ın ifadesiyle (Flaubert, 2020: 12-13) genelde “saçmalıklardır”. Chamfort’la aynı fikirde olan birtakım entelektüeller bu “saçmalıklar”a karşı savaş açmış gibidirler. Bu savaşı da muhtelif edebi türler ve formlar aracılığıyla gerçekleştirmek istemişlerdir. Bu kapsamda “mizah sözlükleri” tercih edilen form ve araçlardan olmuştur. 19. yüzyılda bu çabaya ilişkin iki örnek dikkati çeker;

2.1. Flaubert'in *Yerleşik Düşünceler Sözlüğü*

1881'de Flaubert'in ölümünden bir sene sonra basılan Bouvard ve Pecuchet başlıklı romanının ikinci cildi olarak tasarlanan (Flaubert, 1968: 2) bu ansiklopedik sözlük, yerleşik burjuva düzeninin bir eleştirisi niteliğindedir. Flaubert'in "budala mı zeki mi oldukları su götürür iki karakterinin istinsah ettiği" (Flaubert, 2020: 384) bu lügati törelere ilişkin özellikler, burjuva yaşam ve düşüncesini yansıtan durumlar/kavramlar için hazırlanan bir katalogdur.

İroni yüklü bir havaya sahip olan eser başlığı, biçim ve içeriği bakımından bir sözlük gibidir. Sözlükte beklenen tanımlar yerine gerçek süsü verilen yargı, halk arasında yaygın yanlış kanaatler ve saçmalıklar vardır. Anlam bakımından amaç okuru aydınlatmak değil; onu bocalatmak, zihnini sarsmak ve ilgili maddeler hakkında kendi kendine bir yargıya varmasını sağlamaktır.

Güya Flaubert sözlüğün insanları önce zihnen ve büsbütün sarsmasını ister. Ardından sözlük onları geleneğe, düzene, umumi mutabakata yeniden bağlamalıdır. Bunu öyle ustalıkla yapmalıdır ki, okur kendisiyle alay edildiğini dahi anlamamalıdır. Flaubert burjuvadan bir tür intikam almak derindedir (Flaubert, 2006: vi).

Flaubert sözlüğü "bir kerede baştan sona" okunması için kaleme almadığını, okuyanın uyuya kalacağını söyler. Ancak "dünyadan bıkkınlığında" alınıp birkaç madde okunabilir; daha incelikli bir zihnin aynı yoldan geçtiği görülüp teselli (Flaubert, 2006: xiii) bulunabilir.

2.2. Diğer Öncül Bir Örnek: Ambrose Bierce'in *Şeytanın Sözlüğü*

Bu türün gazete tefrikası yoluyla yayımlanan ilk örneği Bierce'in çalışmasıdır. 1867'den sonra yaklaşık 30 yıllık bir zaman dilimine yayılan tefrika şeklinde yayımlanmıştır bu kelimeler. Mizah ve hiciv yüklü tanımlar içermektedir. Ardından 1906'da *The Cynic's Word Book* ve 1911'de *The Devil's Dictionary* başlığıyla neşredilmiştir. Neşrinden önce Bierce'in yaptığı pek çok zekice tanım yüzlercesi tarafından intihal suretiyle (Bierce, 2005: 9-11) kullanılmıştır.

Bu kitapta Bierce, hayat bilgisi ve tecrübesini acımasız bir üslupla olduğu kadar zevkle okunacak bir tarzla takdim etmektedir. "Öyküleriyle korkutan Bierce, burada acı mizahına dayanarak bizleri güldürüyor ve düşündürüyor, yorumlarıyla kimi zaman ürpertiyor, kabul ettiğimiz ve etmediğimiz durumların, fikirlerin değerlerin karşısına oturtuyor ve bunları yeniden düşünmeye zorluyor[du]" (Bierce,: 2005: 12).

Mizah aracı olarak sözlük türünün seçilmesi, mizaha konu olacak ve dolayısıyla eleştirilecek ya da işaret edilecek konunun anlatımını şüphesiz daha kısa ve daha veciz biçimde gerçekleştirilmeye hizmet ediyordu. Bir kıssa, bir hikâye ya da kurmaca bir diyalog yerine bahse konu nesne, şahıs ya da meseleyi muhatapların beklentilerine ters, gülünç ve iğneleyici bir tanımla vermek şüphesiz onun dikkat çekilen kusur ve noksanını daha yalın ve doğrudan gösteriveriyordu.

3. Osmanlı Basımında Mizah ve *Hayal-i Cedîd*

Osmanlı kültür hayatında divan edebiyatının bir biçim olarak hâkimiyeti sebebiyle Tanzimat'a kadar neredeyse bütün yazılı mizahî ürünler manzum formda ortaya konmuştu. Nesir örnekler çok azdı. Ama Tanzimat'la beraber, hususiyle Fransız edebiyatından yapılan tiyatro tercümeleriyle başka bir mecra bulmuştu mizah. Teodor Kasap ve Direktör Ali Bey'e ilaveten Ahmed Vefik Paşa'nın bu dönüşümde katkısı (Pala, 2004: 324-325) vardı. Teodor Kasap mizahı ayrıca sözlük formatına da (Oymak, 2013: 250) çekti;² bu vadide Direktör Ali Bey de kendisini takip etti. *Lehçetü'l-Hakayık* ismiyle yayımladığı mizah sözlüğünü önce gazetede neşretmiş, ardından kitaplaştırmıştı.

² Mesela Teodor Kasap'ın çıkardığı *Hayal* gazetesinin 333, 337, 341, 347. sayılarında "Kamûs-ı Muhtasar" başlığıyla yer alan dizi. Ayrıca Alparslan Oymak, Lügât başlığı altında da bu tip bir sözlükçe denemesi yapıldığını zikrediyor; fakat incelenen sayılarda bu başlık altında sözlük denemesine rastlanmadı. (Oymak, 2013: 250).

Mutlak monarşiyle idare edilen denklere gibi Sultan II. Abdülhamid devri Osmanlı Devleti'nde de basın üzerinde sıkı bir denetim olduğu (Çoruk, 2014: ix-x) doğrudur. Bu denetime rağmen milletin sosyo-kültürel anlamda gelişimi için basının bir zorunluluk olduğunun da farkındaydı sultan. Bu kapsamda mizah içerikli yayınlar dışında katı bir sansür siyaseti gütmüyordu. Mizahî ürünleri de çoğu kere “ulusal zafiyete” sebep olduğu gerekçesiyle hoş görmüyordu (Eldemir, 2020: I). Fakat mizah gazeteleri bakımından söz konusu “sıkı denetim”in Sultan Abdülaziz döneminde de gündemde olduğu (Altın, 2017: 28) bir gerçektir. Bu tip yayınlarda görülen bazı yazı ve resimlerin “insanların namus ve haysiyetini” rencide ettiği ileri sürülüyor, dolayısıyla Matbuat İdaresi (Birinci, 2012: 142-145) tarafından kontrol edilmesi gerektiği bildiriliyordu. Var olan bu kontrol sebebiyle mizah gazete ve dergilerinin yayınında sık sık aksaklıklar ve problemler yaşanıyor. Pek çoğu uzun süre yayın hayatına devam edemiyor, kısa aralıklarla yayınları durduruluyordu.

Bu ortamda basında mizah yayıncılığı Jön Türk hareketinin önemli isimleriyle beraber bir nevi sürgün hayatı yaşadı (Seyhan, 2013: 498). Yönetimi mizah yoluyla eleştiren yayınlar, Sultan Abdülhamid saltanatı boyunca daha çok Paris ve Londra gibi Avrupa'nın merkez şehirlerinde örgütlenen Jön Türkler tarafından çıkarılmaktaydı. Sultanın 30 yıllık rejimi ardından gelen Meşrutiyet'le (Temmuz 1908) beraber esen özgürlük havasından basın da nasibini aldı ve sair gazete ve dergiler gibi birden bire mizah içerikli yayınlarda da patlama (Seyhan, 2013: 496) yaşandı. Koloğlu'nun ifadesiyle “...her aklımdan geçen, her canı çekenin sokak başına çıkıp nutuk çek[tiği]..., gazete ya da dergi çıkar[dığı]” bir “basın patlaması” (Koloğlu, 1992: 53) sürecine şahitlik edildi. I. Dünya Savaşı'na kadar geçen süreçte çoğu kısa ömürlü olan bu gazetelerin toplam sayısı 93'ü bulmuştu (Aştın, 2017: 30-31). Bu orantısız ve âni artış bir süre daha hüküm sürmüş, özellikle I. Dünya Savaşı sırasında çıkarılan yasayla hızını ve etkisini ciddi anlamda yitirmiş ve pek çoğu “primitif” kabul edilen (Çapanoğlu, 1970: 5) gazete/dergi bu sansür yasasını müteakip piyasadan çekilmişti.

Durum artık iyice abartılmış olmalıydı ki Refik Halid mesele hakkında bir yazı kaleme almış ve “Kavuklu ile Pişekar gibi karşılıklı söz atıp lakırdı yutturmak merakı -doğrusu- gazetecilik ciddiyetini bozuyor. Bunun da yeri, sırası, derecesi vardır.” diyerek mizahın yerli yersiz kullanıldığını belirtmişti. Hâlbuki “dünyada her şeyin biraz fenası, biraz kabası, biraz bozuğu çekilebilir; mizahın kusurlusu çekilemez” (Refik Halid, 1918: 261) diyordu. Mizah kalbe ferahlık verse de “ferahın tarzı âdât ve hissiyât-ı mahalliye ile mutabık olmazsa istihzâya mahmûl olur[du].” İstihza da hakareti doğurur ve nefsanî hiddeti davet ederdi. “Bizde mizah siyasi bir bid'atti, nezahet ve bî-tarafılıktan” (Çerkeş Şeyhizade, 1327: 207) uzaktı.

Sultan II. Abdülhamid'in hal'inin ardından piyasaya çıkan onlarca gazeteden biri olan *Hayal-i Cedid*, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Osmanlıcılık fikrini benimsemiş, buna dair ipuçlarını alenen değilse de gazetede yayımlanan şiirler vasıtasıyla (Koç, 2016: 1371) vermişti. Ebussüreyya Sami'nin *Eylül* yazarı Mehmed Rauf'la birlikte çıkardığı gazete, devr-i sâbika karşı sert bir tavır takınsa da İttihad Terakki'ye yönelik eleştirilerini daha yumuşak bir dille yapıyordu. 27 Nisan 1910 tarihli 12. Sayıdaki “Feth-i Kostantiniyye” başlıklı yazıda 31 Mart hadisesi üzerine İstanbul'a gelen hareket ordusunun milleti ve devleti kurtardığından bahsedilerek bu tarihin Kostantiniyye'nin yeniden fethi anlamına geldiği (Feth-i Kostantiniyye der-Def'a-i Sâniye, *Hayal-i Cedid*, 27.04.1910) belirtilmişti.

18 Mart 1910 tarihinde yayın hayatına başlayan ve 1 yıl, 2 hafta (6 Nisan 1911) kadar devam eden *Hayal-i Cedid*, önceleri haftada iki, bilahare bir defa ve toplamda 79 sayı (Koç, 2016: 1727) çıktı. İmtiyaz sahibi Mehmed Rauf, sermuharrir Ebussüreyya Sami Bey'di.

Gazete ilk beş sayısında *Arzuhal* ismini kullanmış, içerikle ismin birbirine uymadığı şeklinde gelen eleştiriler sebebiyle isim değişikliğine gitmişti. Söz konusu değişiklik ilan edilirken “‘Arzuhal’ abonelerine ‘Hayal’ takdim edilecek” denilmiş ve gazetenin yeni adının *Hayal* (Kut, 2011: 474) olduğu belirtilmişti. Bu isim daha önce Teodor Kasap tarafından (18 Teşrin-i Evvel 1289) da

kullanılmıştı, bu sebeple Mehmed Rauf'un imtiyaz sahibi olduğu bu “*Hayal*” bir “cedîd” yani “yeni” ifadesi eklenerek 18 Mart 1910'da yayın hayatına başladı.

Kapakta yer alan *Hayal* serlevhası tıpkı Teodor Kasap'ın gazetesinde olduğu gibi müsenna (karşılıklı) tarzda sülüs hatla yazılmıştı ve hemen altına da “cedîd” ifadesi yerleştirilmişti. Bu şekilde Mehmed Rauf ve başyazar Ebussüreyya Beyler isim ve üslup bakımından Teodor Kasap'ın söz konusu gazetesinin bir devamı olduklarını, bir geleneği sürdürmek amacıyla bulduklarını ihsas ediyorlardı. Benzerlik sadece gazetenin isminde değildi; içerikte de benzerlikler söz konusuydu. *Hayal-i Cedîd*'de “Lügât-ı Cedide” başlığıyla yayınlanan ve okuduğunuz makalede çeviri yazısı verilen mizahî sözlük türü Teodor Kasap'ın *Hayal*'inde de denenmişti.

Bütün içeriği Mehmed Rauf'la birlikte oluşturan başyazar Ebussüreyya Sami Bey'in *Hayal-i Cedîd*'de kullandığı dil “sokak dili”ne son derece yakındı; muhtemelen daha geniş bir halk kitlesi tarafından anlaşılabilirlik endişesiyle böyle bir dil seçilmişti (Brummet, 2020: 2). Ayrıca baş makaleler için seçilen üst başlıklar da “Sokak Laklakası”, “Laklaka-i Üsbû'yye” şeklinde isimlendiriliyor, yani anlatılanların bir tür “laklak” ya da “vakvak” olduğu, amiyane tabirle “geyik muhabbeti” havası veriliyordu.

Hayal-i Cedîd devrin -yurt içinde ya da dışında- siyasi, sosyal ve iktisadi hadiselerine karşı duyarlıydı ve gündeme dair içerik üreten gazetenin muhtelif başlıklar (Koç, 2016: 1724-1727) altında verilen bütün bölümleri, istisnai parçalar hariç, mizahî içerikteydi. Aktüalite yanında dış siyasete dair içerik de (Çapanoğlu, 1970: 100) yer alıyordu. Kurulu düzeni “mizah” yoluyla eleştirmek belki biraz kaçak dövüşmek gibiydi; fakat şüphesiz “şeytanî” (Mustafa Şekib, 1337: 45) bir şeydi ve yine de cesaret gerektiriyordu. Sistemin selameti için sistemi yerebilmek ve bu işi tebessümle yapmak önemli bir çabaydı.

Halk için halka rağmen işe devam edebilmek zordu. Hem İttihad Terakki Cemiyeti'nin basına getirdiği yeni kısıtlamalar hem de satış rakamlarının beklenen düzeyde olmaması gazetenin varlığını sürdürmesini daha da zorlaştırdı. Gazete son sayılarında 1. yılın dolduğunu ve ödeme yapamayan müşterilerin de bir an önce ödeme yapmasını istiyordu. Maddi sıkıntılar yaşandığı şüphesizdi ve bu gerçek alenen ifade edilmişti. Nitekim gazete varlık mücadelesini daha fazla devam ettiremedi ve bir yılın ardından yayın hayatına son verdi.

3.1. Lügât-ı Cedîde/Yeni Sözcükler

Küçük bir risale olarak bir mecmua arasında keşfedilen ve tarihi net olarak tespit edilemeyen “Lügât-ı Mizah”tan (Kut, 2005: 251; Kutlar, 2009) sonra Teodor Kasap'ın “Kamûs-ı Muhtasar” başlığı ile *Hayal* gazetesinde tefrika ettiği (Subaşı & Çaylı, 2017: 100) sözlükçe dizisi, bu tip “mizah sözlüğü” denemelerinin muhtemelen ilkiydi. Ardından 10 küsur yıl sonra Basiretçi/Direktör Ali Bey'in *Lehçetü'l-Hakâyık* ismiyle şöhret bulan ve yayınlanan (1884'te *Tarik* gazetesinde, bilahare 1889'da kitap olarak) (Yıldırım, 2006: 5) tecrübesi görüldü (Oymak, 2013: 250). Gazetede yalnızca mahdut bir kısmı yayınlanan bu sözlük denemesi kitaba dönüştüğünde genişlemiş, 2. baskısında 349 kelime (Ali Bey, 1326) yer almıştı. Fakat *Hayal-i Cedîd*'de yayınlanan sözlükçe dizisi buna nispetle daha uzun soluklu olmuş, ama kitap olarak yayınlanma imkânı bulamamıştı. Büyük ihtimalle bu yüzden şimdye dek varlığı dikkat çekmemişti.

Hayal-i Cedîd gazetesinin uzun süre devam eden bölümlerinden biri Lügât-ı Cedîde başlıklı “yeni sözcükler” kısmıydı. İlk defa 8. sayıda verilen bu bölüm 12. sayıya kadar aralıksız devam etti. Ardından sonuncusu 72. sayıda olmak üzere muhtelif ve düzensiz aralıklarla toplamda 11 sayıda yer almış ve 149 madde başına yer verilmişti. Bölüm muhtemelen gazetenin başyazarı

Ebussüreyya Sami Bey (ö. 1934)³ (Menç, 2016: 33) tarafından kaleme alınıyordu. Zira sözlükteki maddeler için verilen izahlar, başyazıları yazdığı bilinen E. Sami Bey'in üslubu ve kelime kadrosuyla paralellik göstermekteydi.

Bir mizah gazetesinin içerisinde yer alması münasebetiyle tefrika edilen bu sözlük de mizahî bir dile sahipti. Gazetenin genel içeriğiyle uyumlu, dönemin öne çıkan meselelerine kelime/kavramlar üzerinden eleştiri getiriliyor, güldürü yoluyla iğnelemeler yapılıyordu. Sözlük formunda başlandığı halde, belki de bir kitap biçimine dönüştürülme şansı yakalanamadığından, madde başları/kelimeler alfabetik bir düzen gözetilmeden arka arkaya getirilmişti. Bu da yazarın madde başlarını “zuhurata” göre seçip gazetede gününbirlik neşrettiği, bunları daha önce hazırladığı bir müsveddeden kopyalamadığı fikrini güçlendirmektedir. Yazar, bunları yayımlayacağı güne yakın meydana gelen siyasî, sosyal birtakım hadiselerden esinlenerek bir dizi mantığı gütmeksizin ve herhangi adet sınırı koymaksızın kaydediyordu.

Sosyal, iktisadi, kültürel pek çok meseleye değinilen sözlükte dönemin dış siyasî gelişmelerine dair milliyetçi ve sert denebilecek mesajlar da vardı; mesela “korsan” maddesinde Rumlar kastedilerek;

“Korsan: Kurûn-ı vustâda ebhâr-ı muhîtada hareket eden bir nevi deniz eşkıyâsı iken karn-ı ahîrde Mora şibh-i cezîresini melce ittihâz edinen hem karada hem denizde yaşar bir nevi haşerât.” (Hayal-i Cedîd, 1910: 3) deniliyordu.

Örneğin bir sosyal ilişki biçimi olan evlilik, düğün-dernek, gönül gibi olgu ve âdetler üzerine eleştirel yaklaşımlar göze çarpıyordu;

“Te’ehhül: Hayat üzerine oynanır bir nevi kumar!”

Gönül: Âlet-i tayyâre-i cedîde!

Arûs: Yaldızlı sinir hâpî” (Hayal-i Cedîd, 1910: 2)

Yaptığı bu çalışmaya lügât-ı cedîde yani “yeni lügatler/kelimeler” diyen Ebussüreyya Bey, aslında yeni kelime türetmiyor, aksine var olan birtakım kelimelere “yeni anlamlar” vererek toplum zihninde sorunlu bazı meselelere dikkat çekiyor, yeni birtakım kavramlar yaratıyordu. Teodor Kasap ve Ali Bey'in denemelerinde olduğu gibi okur, “umulanın tersi tanımlarla” karşılaşılıyor ve beklenen anlamla karşılaşılan anlam arasındaki söz konusu “uyuşmazlık” (Özünlü, 1999: 21) mizahi unsuru oluşturuyordu.

İçeriğinden kısaca bahsedilen bu tefrika halindeki sözlük çalışması bu makale kapsamında latinize edildi. Sayı sırası gözetilerek 11 parçadan oluşan dizi her bir parçanın künyesiyle birlikte aktarıldı. Yazarın nihai amacı bilinmediği için yeni bir tasnif ya da alfabetik dizim çabasına girilmedi.

4. Sonuç

İster yazılı ister sözlü olsun mizah, bir güldürü aracı olmaktan çok daha öte fonksiyona sahiptir. Kişinin düşüncelerini şaka ve nüktelerle süsleyerek anlattığı sözlü ya da yazılı bir ifade biçimidir mizah. Gerçeklerin sebep olduğu acılara boyun eğmeyen mizah, “zulme dayanan yönetimlere karşı aşağı tabakalardan gelen bir direniş” biçimidir. Lügât-ı Cedîde adıyla buraya aktardığımız çalışmada Ebussüreyya Sami Bey de mizahî bir araç olarak kullanarak toplum adına bir direnişi temsil eder. Bu direniş zaman zaman toplumu idare eden kurum, kuruluş ve şahıslara dönüktür; zaman zamansa devleti hedef alan dış mihraklara yönelik olur.

³ Menç, 2016: 33. Söz konusu makale çalışmasını benimle paylaşmak lütfunda bulunan Hüseyin Bey'e desteğinden ötürü müteşekkirim. 24 Mayıs 1934 tarihli Perşembe gününe ait Yeni Amasya gazetesine dayandırdığı haberinde Ebussüreyya Bey'in bir hafta önce “Çarşamba günü ikindi zamanı” vefat ettiği kaydediliyor. Söz konusu hesaba göre Ebussüreyya Sami Bey'in vefatı 16 Mayıs tarihinde vuku bulmuş olmalı. Haliyle Hüseyin Bey'in atf yaptığımız yazısında verdiği 14 Mayıs tarihini tashih etmek yerinde olacaktır.

Ebussüreyya Bey'in mizahî içerikli bu denemesinde sözlük formu kullanılmıştır. Türün ilk örneği Amerika ve Avrupa'da görülmüş, bu örneklerin hemen ardından Türkiye'de de denenmiştir. Teodor Kasap'ın çıkardığı mizah gazetesi olan Hayal'de göze çarpan tefrikalar Türkiye'de bu anlamda bilinen ilk çabadır. Ardından Basiretçi Ali Bey'in kitap olarak da yayınlanan *Lehçetü'l-Hakayık*'ı dikkat çekmiştir. Ebussüreyya Bey'in 10 küsur yıl sonra *Hayal-i Cedîd* adlı mizah dergisinde Lügât-ı Cedide başlığı altında tefrika ettiği mizah sözlüğü denemesi de bu geleneğin bir nevi devamıdır. Muhtemelen kitaplaşma imkânı bulamadığı için şimdiye dek dikkat çekmeyen ve incelenmemiş olan bu çalışma, dönemin siyasî, sosyal ve kültürel ortamına dair önemli detaylar barındırması bakımından önem arz eder. Çalışmada ayrıca dönemin önde gelen diğer süreli yayınlarına dair iğneleyici tanımlar yer alır; yazar bizzat bu yayınları ya da sivrilen yazarlarını alaya alır, arada kendi dergisini övmekten geri durmaz. Bu çalışmasıyla sözlük yazarı Ebussüreyya Bey yeni kelimeler türetmek yerine var olan birtakım kelimelere “yeni anlamlar” vererek toplum zihninde sorunlu bazı meselelere dikkat çekmekte, istiare yoluyla yeni birtakım kavramlar yaratmaktadır. Sözlükçeye dair teknik detaylar ve içerik değerlendirmesinin ardından 11 parçalık bir dizi olan söz konusu sözcükler yayımlandıkları sırayla latinize edilerek metne eklenmiştir.

EK-1: Lügât-ı Cedîde

(*Hayal-i Cedîd*, S. 8, s. 3)

Şirket-i Hayriyye: Yolcuları bedava taşır, esnâ-yı seferde şerbet, limonata, kurabiye, pandispanya dahi ikram eder, hayırlı bir vapur kumpanyası! Ya'nî sâhibü'l-hayr ve'l-hasenât el-mağfûr!

Tünel: Dipsiz, kapaksız şarap fıçısı!

Tramvay: Ecel beşiği!

İdâre-i mahsûsa: Vapur koleksiyonu!

Haliç idâresi: Anka!

Tiyatro: Edep mahalli!

Gazete: Metelik tuzağı!

Sâhib-i imtiyâz: Muharrir düşmanı!

Muharrir: Sâhib-i imtiyâz bendesi!

Müdîr-i mes'ûl: Vur abalıya!

Kitâbci: Ömrünün nihayetine kadar açlığa mahkûm bir adam!

Müvezzi': Bir paraya, bin takla!

Telgraf: Öküz arabası!

Posta: Seyyâh kaplumbağa!

Telefon: Bir nevi oyuncak!

Kırâathâne: Derûnunda her nevi oyun oynanır bir nevi duhân ve tonbako [tömbeki] fabrikası!

Şık: Medeniyet kuklası!

Şıklık: Geçen asrın hediyesi!

Belediye çavuşu: İşsizlik yüzünden akşama kadar esner bir nevi mahlûk!

[Mâ-ba'di çok]

(*Hayal-i Cedîd*, S. 9, s. 2)

Matbû'ât İdâresi: Bir nevi karakuş

Gazete muhbiri: Nev-icâd makineli adam!

Araba vapuru: Seyyâr bitpazarı

Hapishane: Silah deposu

Evkâf: Bir nevi müteveli ve câbî imâreti!

Nâfi'a: Hallâç dükkânı!

Ma'ârif: Şâirin zıddı!

Fecr-i Âtî: Celal Sahir!

Celal Sahir: Fecr-i Âtî!

Velosipid: Postahâne reklamı!
Mekteb-i Sultanî: Müdür koleksiyonu!
Ayân: Köy kodamanı!
Köylü: Bir nevi ziraat makinesi!
Müntehab: Meb'ûs namzedi!
Meb'ûs: Şehriyye 2500 kuruş maaş sahibi.
[Mâ-ba'di çok]

(*Hayal-i Cedîd*, S. 10, s. 2)

Şehremâneti: Memur, müfettiş, çavuş fabrikası!
Müzâkere: Münâzaa mukaddimesi!
Müâlefe: Düello neticesi!
Girit: Yürek yakısı!
Karagöz: Çocuk oyuncağı!
Geveze: Çene makinesi!
Hande: Eşref'in enkâzı!
Kadın: Bazı akvâle göre çocuk makinesi, bazı rivayete göre hâne bekçisi, bazı zehâba göre de çiçek demeti!
[Mâ-ba'di çok]

(*Hayal-i Cedîd*, S. 11, s. 3)

[Şirket-i Hayriyye'ye ait]
Direktör: Musâlaha müdürü!
Başkatip: Müâlefe memuru!
Muhasebeci: Câmî'u'n-nükûd!
Sandık emini: Sarrâfû'n-nükûd!
Enspektör: Regülatör!
Baş memur: Köprü bülbülü!
Kaptan: (Ma'hût Karayağız müstesna) Yemez, içmez, yatıp uyumaz, terfi, taltif görmez bir nevi makine!
Biletçi: Bir nevi tezkiresiz köşe sarrafı!
Memur: Zımbacı!
Dümenci: On iki saatte bir kurulur, kuruldukça yalnız eli işler bir nevi kukla!
Çımacı: Bâzûy-ı âhen!
Makinist: Gün görmez, ay görmez, yıldız görmez, saf havada yaşamaz bir nevi mahlûk!
Ateşçi: Semender!
[Mâ-ba'di çok]

(*Hayal-i Cedîd*, S. 12, s. 2-3)

[Tünel'e dair]
Tünel: Köstebek yuvası!
Direktör: Sayyâd!
Memûrîn: Gün-görmez Derneği azâsı.
Gar-dö-fren: Her 5 dakikada bir hava alır, tahte'l-arz yaşar bir nevi heykel!
Tren: Köstebek!

[Tramvaya dair]
Tramvay: Seyr fi'l-menâm!
Arabacı: Dâribü'l-kırbaç!
Tramvay beygiri: Fedâi!
Biletçi: Hâzımü'ş-şütûm!

Direktör: Hem paralı, hem parasız, hem şapkalı, hem fesli yaşar, ale'l-husûs ucuz memur istihdâmını pek iyi bilir bir nevi mahlûk!

[İdâre-i Mahsûsa'ya dair]

Nâzır: Her yerde hâzır!

Muhasebeci: Te'diyâttan başka her işi görür bir nevi memur!

Tahrirât kâtibi: Gemi esâmîsi kaydında sâhib-i meleke bir yazıcı!

Vapur: Senede 11 ay şamandırada, bir ay tamirde yatar, en garibi su üzerinde yüzer bir nevi tekne!

Kapudan: Şamandıra muhâfızı!

Çarkçı: Yağcı!

Ateşçi: Müddet-i hizmetinde ateş yüzü görmeyen bir adam!

Kâtip: Bütün defterleri beyaz bir memur!

Acentehâne: Esneme fabrikası!

(*Hayal-i Cedîd*, S. 16, s. 2)

Kafeşantan: Bir nevi tımarhane!

Köpek: İstanbul sokaklarının tezyinatından bir nevi âbide-i hirâset!

Evet: İnsanı birçok âfetten muhafaza eder sigorta edatı!

Leylek: İstanbul'un senevî modasını ilk nakleden tayyâr posta tatarı!

Katır: Dayısıyla iftihar eden bir nevi hayvan!

Kulüp: Resmi kumarhane!

Salaş tiyatro: Belediyeler bütçesinin tevazününe hizmet eden ihtirâ'-ı cedîd!

Hayal: Rekabet sevdasında bulunan bazı rüfekâsının her gece rüyasına giren bir nevi cadı!

(*Hayâl-i Cedîd*, S. 28, s. 3)

Vahşet: Medeniyet-i kadîme vârislerinin(!) ahîran iktisâbıyla ilân-ı fahr ve mübâhât eyledikleri lakap!

Korsan: Kurûn-ı vustâda ebhâr-ı muhîtada hareket eden bir nevi deniz eşkıyâsı iken karn-ı ahîrde Mora şibh-i cezîresini melce ittihâz edinen hem karada hem denizde yaşar bir nevi haşerât.

Huy: Canın altında yaşar, can çıkmayınca kendisi de çıkmaz, (-suz) edâtı olmadıkça Yunanîlere izâfe edilmez bir nevi mahluk!

Ma'nâ: Rüyanın nâm-ı diğeri olduğu gibi şu'arâ-yı cedîdenin mahsûl-i tab'-ı belîğlerinde hiç bulunmayan şeye de itlâk olunur!

Fırka: Hırka vezninde ism-i âlettir!

Alkış: Ağlanması icap eden şeylerde nevha makâmında el çırpmaya denilir!

Velinimet: Üsküdar ve Boğaziçi ahâlisince Şirket-i Hayriyye direktör vekili asâletlü, necâbetlü, vefretlü heybetlü ve be-gâyet nezâhetlü efendi cenâpları!

Cevâz-ı istihdâm karârı: Hâlet-i nez'a gelen bî-vâyegân-ı memûrînin pamuklu dudaklarına sürülen mâ-i sâfî!

(*Hayal-i Cedîd*, S. 32, s. 2)

İstikâmet: Bir nevi alâmet-i imtiyâz!

İmtiyâz: Kanunlusu da olur, kanunsuzu da olur bir nevi atiyye!

Dünya: Misâfirhâne-i umûmî!

Hazret-i Adem: Kaynanasız, kaynatasız bahtiyar!

Kabir: Ahirete giden şosenin son mevkıfı!

Tabut: Bir nevi posta arabası!

Emel: Bir nevi rasat dürbünü.

Te'ehhül: Hayat üzerine oynanır bir nevi kumar!

Gönül: Âlet-i tayyâre-i cedîde!

Arûs: Yıldızlı sinir hapı!

Deyn: Vâsıta-i iltifât!

Dâyin: Arayıcı fişeği!

Medyûn: Şehrin haritasını en güzel bilir bir mühendis!

Sarhoş: Tabutu sırtında bir adam!

Meyhaneci: Ahiret komisyoncusu!

Meyhane: Azrail'e telgraf keşîdesine mahsus merkez!

Avukat: Söz ebesi!

Kadınlar hamamı: Numûne-i mahşer!

(*Hayal-i Cedîd*, S. 48, s. 2)

Vükelâ: Ükelâ vezninde vekîlin cem'î ise de kime vekâlet edeceği gayr-ı mefhûmdur!

Zürrâ: Himâyeden, vikâyeden mahrûm, dünyanın en ağır vergileriyle mükellef bir nevi eytâm!

Borç: Zavallı çiftçilerin boynuna ta'lik olunur bir nevi madalyon!

Servet: Yağlı boya nev'inden gayet parlak bir ciladır ki herhangi fûrû-mâyeye tılâ edilse asâlet ve necâbet(!) bahşeder!

Sü'elâ: Vükelâ vezninde sâ'ilin yani su'âl edicinin cem'î ise de bizde dilenci manâsında isti'mâl olunur!

Tevekkül: Bu nâm ile meşhur hamam manâsına değildir... Te'allül vezninde olup ekser gazete muharrirleriyle muhâbirlerinin tecrüne ettikleri aç durmak manâsındadır!

Rezâlet: Çok defa gevezelik, zevzeklik ile müterâdifen isti'mâl olunur bir nevi nev-zuhûr lügattir!

(*Hayal-i Cedîd*, S. 70, s. 6)

Hezeyân: Mora şibh-i cezîresi sükkânının ahîran duçâr oldukları bir nevi hastalık!

Adl: Yakmak, kırmak, kesmek, asmak gibi kelimât ile müterâdiftir!

İhsân: Azl, tard, nefy, teb'îd, memuriyetten mahrûmiyet misillü hâlât-ı müterakkabeye itlâk olunur!

Halecân: Düştü, düşüyor, düşecek gibi yaygaraları her gün gazetelerde okuyup da aldırmayan zevât-ı âliyenin sîne-i metânetini tezyîn eden nev-zuhûr nişân!

Kolera: Etıbbâ-yı belediyeye zamm-ı maaş temin eden bir nevi atıyye-i sübhâniye!

Elektrik: Tramvay beygirlerinin anka nâmıyla yâd ettikleri bir cins kuş!

Tensikât: Eşcâr-ı devâ'ire musallat olup da evrâk ve ağsânını dökten bâd-ı sarsar!

Kar: Kömürcü esnafının velînimet-i bî-minneti!

Dilenci: İstanbul sokaklarını tezyîn eden heykeller!

Cerîde: Müteharrik bi-zâtihî bir nevi mikyâsü'r-riyâh!

Buhayra: Kışın şehrimizin ötesinde berisinde teşekkül ettiği halde Düyûn-ı Umûmiye'ce sayd-ı mahî resmine her nasılsa tâbi' tutulamayan göller!

Cisr-i cedîd: Şehremânetinin mevsim-i şitâda İstanbul'un mahâll-i muhtelifesinde vücuda getirdiği denizlerin üzerine yolcuların geçebilmesi için bazen dükkancılar, bazen hane sahipleri ve ahyânen de ashâb-ı hayrât taraflarından vaz' edilen ahşap köprülere denilir!

(*Hayal-i Cedîd*, S. 71, s. 4)

Odacı: Devâir-i hükümet memûrîn ve ketebesine insafile mütênâsip derecede fâizle para ikrâz eder bir nevi sarraf!

Postahâne: Yemeği yenmez, çorbası içilmez, fakat kapıları gece gündüz kapanmaz nev-usûl imâret.

Yangın: Eski defterleri temizler, kimsenin kimsede hakkını bırakmaz, bir nevi tasfiye âleti!

Jurnal: Kabâil-i Şarkıyye-i medeniyyenin yekdiğeri aleyhinde isti'mâl eyledikleri gayet kuvvetli, adeta bomba derecesinde müthiş bir silah!

Patınaj: Bâb-ı Âlî Caddesi'ne ahîran verilen isim.

Kaynana: Gelinlere musallat ve ekseriyâ muvaffak olur bir nevi verem mikrobu!

İçgüveysi: Hakk-ı dühûlü olmayan yere cebren girmek küstahlığında bulunan ve yüzde doksan dokuz mahkûmiyeti muhakkak olan maznûnlar!

Küçük lügatler:

Sabah: Rakip çatlatan!

Tanın: Beyin patlatan!

İkdam: Dâmen der-miyân!

Yeni gazete: Bukalemun-nişân!

Tasvîr-i Efkâr: Laklaka-sincân!

Tercümân-ı Hakikat: Lâ-havle keşân

Saadet: Hayret-feşân!

Karagöz: Meşkûku'l-lisân!

Cem: Ebced-hân!

Hayal: Fermân-fermâ-yı iklim-i beyân!

(*Hayal-i Cedîd*, S. 72, s. 4-5)

Halecân: Ümid-i vekâletle yaşayan zevâta şu aralık çokça ârız olan bir nevi hastalık!

Aşk: Karnaval mevsimine mahsus be-gâyet sârî bir illet!

Balo: Hayvânât-ı mûnise meşheri!

Kahkaha: Bazı tiyatrolarda locadan atılır bir nevi lastik top!

Gece kuşu: Gündüz uçar, gece yürür, ekseriyetle Beyoğlu Caddesi'nde görünür, iki elli, iki ayaklı insan makinesi!

Kaynakça

Ahmed Rifat. (1309). *Tasvir-i Ahlak*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.

Aksan, D. (1982). *Her yönüyle dil, ana çizgileriyle dilbilim 3*. Ankara: TDK Yayınları.

Ali Bey. (1326). *Lehçetü'l-Hakâyık*. İstanbul: Osmanlı Kütüphanesi.

Altın, H. (2017). Osmanlı Hiciv Matbuatında Ermenilerin oynadığı role dair örnekler. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7(14), 28, 30-31.

Bierce, A. (2005). *Şeytanın sözlüğü*. İstanbul: Omega Yayınları.

Bilgin, N. (2003). *Sosyal psikoloji kavramlar, yaklaşımlar sözlüğü*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Birinci, A. (2012). Osman Osmanlı Devletinde matbuat ve neşriyat yasakları tarihine medhal, *Tarihin Hududunda*. İstanbul: Dergah Yayınları, 142-145.

Brummett, P. (2020). *Image and imperialism in the Ottoman Revolutionary Press, 1908-1911*. New York: Suny Press.

Celep, A. (2009). *Humor in the Ottoman Empire: An analysis of Karagöz humoristic paper (1908-1918)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih University, İstanbul.

Ç[erkeş] Ş[eyhi] Z[âde]. (1327, Ağustos 9). Mülâhazât-ı Mütenevvi'a: Matbuat-ı Milliyede Mizah. *Sebilürreşad*, 207.

Çapanoğlu, M. S. (1970). *Basın tarihimizde mizah dergileri*. İstanbul: Garanti Matbaası.

Çoruk, A. Ş. (2014). *Örnek bir vak'a ışığında Abdülhamit döneminde kitap ve dergi sansürü*. İstanbul: Kitabevi.

Downey, D. W. (1976). Dictionary. *New Standard Encyclopedia*, 3, D-159. New York: Standard Educational Corporation.

Duman, H. (2000). *Osmanlı-Türk süreli yayınları ve gazeteleri (1828-1928), I*. Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.

- Durmuş, İ. (2005). Mizah, *DİA*, (C. 30, s. 205). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ebüzziya Tefrik (1973). *Yeni Osmanlılar Tarihi II*. İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Eldemir, E. (2020). *Türk matbuatında mizah dergiciliğinin bir örneği Olarak Davul*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Falih Rıfkı. (1923, Mart 15). Mazlum milletlerin mizahı. *Yeni Mecmua*, 93.
- Fenoglio, İ. & Georgeon, F. (2000). *Doğuda mizah*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Feth-i Kostantiniyye der-Def'a-i Sâniye. (1910, Nisan 27). *Hayal-i Cedîd*, 2.
- Flaubert, G. (1968). *Dictionary of accepted ideas*. New York: New Directions.
- Flaubert, G. (2006). *Yerleşik düşünceler sözlüğü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Flaubert, G. (2020). *Bouvard ve Pecuchet makbul fikirler lugatı*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Kamûs-ı Muhtasar. (1293, Mart 14). *Hayal*, 3.
- Kamûs-ı Muhtasar. (1293, Mart 19). *Hayal*, 3.
- Kamûs-ı Muhtasar. (1293, Nisan 16). *Hayal*, 3.
- Kamûs-ı Muhtasar. (1293, Nisan 30). *Hayal*, 3.
- Kılıç, Z. (2012). Türk Edebiyatında birbirine yakın üç kelime: Hiciv, Medih ve hezel. *Turkish Studies* 7(3), 1743.
- Koç, M. (2016). Mehmet Rauf'un yayıncılık faaliyetleri ve Hayal-i Cedid Gazetesi. *TAED (A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi)*, (57), 1724-1727, 1731.
- Koloğlu, O. (1992). *Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de basın*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kortantamer, T. (2007). *Temmuzda kar satmak*. İstanbul: Phoenix Yayınları.
- Kut, G. (2005). *Yazmalar arasında, eski türk edebiyatı araştırmaları I*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Kut, T. (2011). Teodor Kasap, *DİA*, (C. 15, s. 474). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kutlar, F. S. (2009). Lügât-ı Mizah. *IJCAS (International Journal of Central Asian Studies)*, 13, 401-439.
- Lügât-ı Cedîde. (1910, Haziran 22). *Hayal-i Cedîd*, 3.
- Lügât-ı Cedîde. (1910, Temmuz 6). *Hayal-i Cedîd*, 2.
- Menç, H. (2016) Ebussüreyya Sami Bey. *Küllîye*, 5, 33.
- Mustafa Şekib (1337). *Gülmek nedir, neye gülüyoruz?*.
- Okay, M. O. (1998). Hiciv. *DİA*, (C. 17, s. 447). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Oymak, A. (2013). *Osmanlı Mizahında Teodor Kasap (Diyoben, Çingiraklı Tatar ve Hayal Gazeteleri üzerine bir inceleme)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Öznlü, Ü. (1999). *Gülmecenin dilleri*. İstanbul: İzdüşüm Yayınları.
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Refik Halid (1918, Nisan 18). Mizahda ehliyet. *Yeni Mecmua*, 261.
- Seyhan, S. (2013). II. Meşrutiyet Dönemi mizah basımı ve içeriklerinden seçilmiş örnekler. *Turkish Studies* 7(3), 496, 498.

- Subaşı, T. & Çaylı, K. (2017). Osmanlı basınında sansüre bir örnek: Hayal Mizah Gazetesi. *PESA International Journal of Social Studies*, 3(2), 100.
- Yıldırım, T. (2006). *Lehçetü'l-Hakayık'ta mizah söylemi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yücebaş, H. (t.y.). *Dünkü mizahımızdan yazı ve çizgiler*. İstanbul: Hürriyet Gazetesi Yayınları.